

26. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навчальний посібник. – К.: ПППО АПН України, 2006. – 530с.
27. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / За ред. В.В.Рибалки; кол. авторів. – К.: ПППО АПН України, 2005. – 298 с.
28. Роменець В.А. Історія психології XIX - початку XX століття: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1995.- 614 с.
29. Словарь по этике / Под ред. И.С.Кона. Изд. четвертое. - М.: Политиздат, 1981. - 430с.
30. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. Изд. пятое. - М.: Политиздат, 1987. - С.187.
31. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Наш час, 2005. – 280 с.
32. Цуканов Б.И. Время в психике человека: Монография. – Одесса: Астропринт, 2000. – 220 с.
33. Человек и мир в японской культуре: Сб. статей. – М.: Наука, 1985. – 280 с.
34. Шарден П.Т. де. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – 240с.
35. Шеруин Э.Б. Путь Кремниевой долины. – М.: ООО "Изд-во АСТ": ООО "Транзиткнига", 2004. – 204 с.
36. Шиллов Ю.О. Джерела витоків української культури XIX тис. до н.е. – II тис. н.е. – К.: Аратта, 2002. – 272 с.
37. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. У трьох томах. Т.І. – Київ: Наукова думка, 1990. – 592 с.
38. Wychowanie ku wartostiom. Praca zbiorowa pod. red. Ks. Dr. hab. Jana Zimnego. – Sandomiers, 2006. – 252 st.

© Семен Гончаренко

ПРО ЯКІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Проблема якості освіти завжди перебувала в полі зору як педагогічної теорії, так і практики освіти. Однак на сучасному етапі суспільного розвитку вона набула нового звучання. Якість освіти сьогодні розглядається як найважливіший фактор стійкого розвитку країни, її технологічної, економічної, інформаційної і моральної безпеки. Останнім часом саме якість навчання і виховання все більше визначають рівень розвитку країн, стає стратегічною галуззю, яка забезпечує їхню безпеку і потенціал за рахунок підготовки підростаючого покоління. Можна виділити щонайменше дві групи передумов актуалізації даної проблеми – зовнішні по відношенню до системи освіти і внутрішні, безпосередньо пов'язані з нею.

Перша група причин обумовлена викликами світовому співтовариству, які визначилися на межі тисячоліть: технологічним, екологічним, демографічним, інформаційним, світоглядним, моральним. Аналіз цих проблем, проведений серйозними спеціалістами, показує, що їхні глибинні корені знаходяться зовсім не в економічній, політичній або суспільній сферах суспільства. Вони лежать в духовній сфері і прямо залежать від рівня освіченості, моральності і моральних якостей людей, їхнього світорозуміння і світогляду. Глобальний рівень перерахованих викликів, пов'язана з ними загроза самому існуванню людства роблять об'єктивно необхідною зміну ставлення до освіти і її функцій, вимагають підвищення якості загальної і професійної освіти.

Друга група передумов ініціюється „хвилею” інновацій (не завжди розумних і позитивних) у системі загальної і професійної освіти, де майже кожен педагог і кожен навчальний заклад зайняті самостійними педагогічними пошуками. В Україні сьогодні спостерігається справжній інноваційний бум. Але відсутність надійної парадигми якісної освіти обумовлює те, що сучасна педагогічна практика переважно носить інстинктивний і стихійний характер. Виникає питання про те, наскільки багаточисленні пропозиції, які йдуть від практиків і теоретиків загальної і професійної освіти, науково спроможні, наскільки вони сприяють зростанню якості підготовки випускників шкіл і спеціалістів.

Занадто часто на практиці якість освіти випускника загальноосвітньої чи професійної школи зводять до поточної чи підсумкової оцінки учнів чи студентів. Лише за одним параметром – рівнем знань, умінь. Вважається, що коли випускник продемонстрував відмінні знання, то він добре підготовлений до професійної діяльності. Це так, але лише частково. Наукові дослідження підтверджують, що успіхи у фінансовому відношенні лише на 15 % обумовлюються знаннями своєї професії, а на 85 % – умінням спілкуватися з колегами, схилити людей до своєї точки зору, рекламувати себе і свої ідеї, тобто особистими якостями і здібностями. Життя переконує, що найчастіше успіху в соціальній і професійній кар'єрі досягають не медалісти і випускники з червоним дипломом, а ті студенти, які проявляли

активність, реалізовували себе в різних видах діяльності: громадській, економічній, культурній, комунікативній, науковій тощо. Навчальна діяльність – лише одна з них. Тому можна констатувати, що оцінка якості підготовки випускника професійної школи за традиційною зунівською системою неадекватно характеризує справжній рівень його професійної готовності. Знання й уміння – лише частина особистісних якостей, яка впливає на успішність діяльності, спілкування, поведінки спеціаліста. Тут цікаво ознайомитися з тлумаченням якості освіти російськими педагогами. В „Концепції програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки” підкреслюються, що „освіта, яка не впливає на успішність життя громадян, ефективність економіки, не веде до посилення позицій держави на світовій арені, не може вважатися якісною”.

В останні роки різко загострилась суперечність між об’єктивною необхідністю оцінки особистісно-діяльнісних здібностей спеціаліста і переважною орієнтацією на опрацювання лише „знанієвої” складової підготовки випускників. Сьогодні якість освіти розглядається як комплексний показник, який синтезує всі етапи становлення особистості, умови і результати навчально-виховного процесу, а також як критерій ефективності діяльності освітньої установи, відповідності результатів, які досягаються, нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням. В той же час для професійної освіти все більше значущою стає орієнтація на запити роботодавця. Оцінка якості освіти в цьому випадку становить не самостійний інтерес, а розглядається як ключ до розв’язання назрілих практичних проблем в економіці країни, а також в кожній окремій освітній установі.

На міжнародному рівні хвиля уваги до якості освіти обумовлена передусім тим, що згідно положень Болонської декларації, європейські країни почали пов’язувати взаємне визнання документів про освіту з наявністю систем незалежної оцінки її якості. Для просування в цьому напрямку національні системи освіти всіх європейських країн, в тому числі й України, в найближчий час повинні розв’язати ряд загальних проблем: розподілити відповідальність за забезпечення якості освіти між державою і освітніми установами; опрацювати національні системи оцінки якості освіти, включаючи внутрішню оцінку в школі й Вуз (внутрішкільні і вузівські системи менеджменту якості); забезпечити опрацювання системи співставних контрольно-оцінкових матеріалів і процедур, проведення порівняльних міжнародних обстежень в галузі оцінки якості освіти.

Хоча проблема якості підготовки випускників загальноосвітньої і професійної школи завжди перебувала в полі зору вчених, останнім часом йшов інтенсивний пошук критеріїв оцінювання знань і засобів діагностики їх засвоєння, з’ясувалося, що в нас не лише не опрацьована теорія якості освіти (квалітологія освіти) і теорія вимірювання якості освіти (кваліметрія), але й відсутнє „загальноприйняте” означення понять „якість освіти”, „якість професійної освіти”, не обґрунтована суть цих понять, система зовнішніх і внутрішніх показників якості освіти. Не зуміли внести бодай якусь ясність у ці питання й останні Загальні збори академії, обговорюючи два дні цю проблему. Спроби окремих науковців виконати докторське дослідження з цих проблем були рішуче заборонені координаційною радою як повністю незрозумілі аналітикам і координаторам.

В різних країнах по різному розглядають якість освіти і методи її оцінювання. Німецькі спеціалісти розглядають якість освіти „за частинами”: як „якість орієнтації” (цілепокладання,) „якість структури”, „якість процесу” і „якість результату навчання”. Останній блок включає рівень знань з предметів і міжпредметних зв’язків, мотивацію учнів при засвоєнні ними ціннісних понять і соціальних норм, а також уміння і навички їх застосування в подальшому навчанні або роботі.

Останнім часом німецькі педагоги переорієнтувалися з традиційної практики оцінювання знань на таку, де основним критерієм виступає рівень компетентності учня, тобто ставляться більш високі вимоги до оволодіння системою знань, пізнавального, інтелектуального і соціального розвитку, здібності застосовувати наявний потенціал в практичних цілях. В Німеччині прийнята єдина шкала оцінки досягнень учнів і студентів, забезпечена і широко підкріплена державними актами і нормативами. Вона діє поряд з єдиними національними стандартами і прийнятою шкалою компетенцій учнів і студентів.

До речі, в більшості розвинутих країн світу поряд з стандартами змісту і на їх основі виробляються державні стандарти в галузі контролю за якістю освіти. Такі стандарти у всьому світі сприймається як юридичний критерій, законодавчий інструментарій контролю якості освіти. Без стандартів якості як юридичної основи державна атестація учнів і освітніх установ можлива лише в нашій країні, оскільки нам закони не писані.

В ході пошуку критеріїв оцінювання знань і засобів діагностики їх засвоєння педагогами-дослідниками була встановлена необхідність визначити сукупність якостей знань, без яких критерії оцінки і способи діагностики рівнів засвоєння знайти неможливо: адже невідомо, що й як вимірювати. Однак пошук критеріїв оцінки якості знань – не головна причина загостреної уваги до якості освіти. Справа в тому, що знання як об'єкт засвоєння являють собою одну з цілей навчання. Але це така ціль, в якій, як у фокусі лінзи, концентрується багато інших. Із знаннями пов'язані всі інші цілі навчання. Без знань про дійсність не може бути умінь, знання виступають обов'язковою передумовою, засобом і результатом творчості, без знань не може бути виховане емоційне ставлення до об'єктів, які відображаються цими знаннями. Відомий дидакт І.Я.Лернер виділяє такі якості знання: повноту, глибину, систематичність, системність, оперативність, гнучкість, узагальненість, розгорнутість, згорнутість, усвідомленість, міцність.

В ідеалі молодому поколінню має бути переданий весь об'єм наявних знань, але оскільки це неможливо, а по відношенню кожного учня і подавно немислимо, то шкільна програма передбачає певний мінімально необхідний об'єм знань про об'єкт вивчення. Цей об'єм і характеризує повноту знань, яка вимірюється кількістю програмних знань про об'єкт вивчення. Сукупність усвідомлених учнями істотних зв'язків між співвіднесеними знаннями характеризує глибину знань – другу їхню якість. Систематичність знань характеризується усвідомленням складу певної структурності знань, їх ієрархії і послідовності, тобто усвідомленням одних знань як базових для інших, але при певному, заданому куті зору на цю сукупність. Системність як якість передбачає інваріантність ролі того чи іншого знання. Вона передбачає усвідомлення особистістю (учнем) знань за їхнім місцем у структурі наукової теорії. Оперативність – якість, яка характеризується числом ситуацій, в яких учень може завідомо застосувати те чи інше знання, або числом способів, якими він може це знання застосувати. Гнучкість знань особистості проявляється в готовності людини до самостійного знаходження способу застосування знань при зміні ситуації або різних способів в одній і тій самій ситуації. Згорнутість і розгорнутість знань полягає в здатності особистості, з одного боку, виразити знання компактно, але так, щоб вони являли собою видимий результат ущільнення певної сукупності знань, а з другого – розкрити систему кроків, які ведуть до стискання, згортання знань. Усвідомленість знань особистістю виражається в розумінні їхніх зв'язків і шляхів їх одержання, в умінні їх доводити, в розумінні принципу дії зв'язків і механізму їхнього становлення. Міцність полягає в стійкій фіксації в пам'яті системи істотних знань і способів їх застосування або в готовності вивести необхідні знання, ґрунтуючись на інших опорних знаннях.

Звичайно, всі ці показники якості знання застосовують і в галузі професійної освіти, однак специфіка цієї освіти обумовлює необхідність ряду додаткових показників. При визначенні якості професійної освіти слід виходити з того, що сьогодні професійна освіта повинна дати спеціалісту не стільки суму знань, скільки набір компетенцій, які б забезпечували готовність до праці в економічних умовах, які динамічно змінюються, осмислено сприймати і критично оцінювати соціально-економічні процеси, прогнозувати їхній розвиток, адаптуватися в них і, в ідеалі, впливати на ці процеси. В підготовці спеціаліста головну роль набуває орієнтація на розвиток його особистості і професійної культури, щоб істотно полегшити процес адаптації у професійному середовищі. Це вимагає серйозних змін в забезпеченні якості підготовки спеціалістів. Якісна професійна освіта сьогодні – це засіб соціального захисту, гарант стабільності професійної самореалізації людини на різних етапах життя. Сьогодні дуже важливою виступає соціальна норма якості освіти.

Проблема якості професійної освіти має громадсько-державне, а не вузькопрофесійне, внутрівідомче значення і не зводиться до простого задоволення потреб суб'єктів ринку, в тому числі і потреб окремих громадян.

Першою і головною умовою високої якості підготовки спеціаліста є зацікавленість у ньому суспільства і держави. Як наслідок цієї зацікавленості виникають такі обов'язкові умови:

- забезпечення робочими місцями згідно з одержаною професією;
- вищий рівень оплати праці у порівнянні з тими, хто має нижчий освітній ценз (добра освіта суспільством повинна заохочуватися, стимулюватися);
- рівень фінансування процесу підготовки спеціаліста повинен бути таким, щоб забезпечити виконання вказаних нижче вимог;
- матеріально-технічна база повинна відповідати найкращим зразкам і не поступатися світовому рівню;

– праця науково-педагогічних працівників має оплачуватися за найвищою категорією, а стипендія учнів і студентів – забезпечувати прожитковий мінімум;

– не імітація наукової діяльності в галузі професійної педагогіки, яка проявляється у величезній кількості публікацій і захистів дисертацій, а розв'язання поставлених практикою задач, що природно може завершатися і публікаціями, і захистами дисертацій.

Виконання названих вимог поступово, але досить швидко приведе:

– до якісної зміни професорсько-викладацького складу, насамперед за рахунок включення в процес підготовки спеціалістів наукових працівників і практиків, для яких, крім професійного інтересу, не останню роль відіграватиме і високий рівень оплати їхньої праці;

– до зміни структури і змісту навчальних планів і самого процесу підготовки спеціалістів: перші три-чотири роки потужна наукова фундаментальна підготовка з елементами спеціалізації переважно зусиллями штатних науково-педагогічних працівників, потім-рік-два вузька спеціалізація переважно зусиллями сумісників.

Пригадаймо, що характерною рисою радянської системи професійної освіти 40-50-х років ХХ ст. була не просто фундаментальність, а фундаментальність у поєднанні з розвитком аналітичних творчих здібностей. Зараз під благовидною метою боротьби з корупцією і за демократизацію освіти в нашу школу середню й вищу „протягуються” найгірші „досягнення” американського і частково європейського досвіду при майже повному нехтуванні власним, вітчизняним.

Сьогодні і в суспільстві, і в професійному середовищі педагогів живе небезпечна ілюзія, що нинішня українська школа продовжує функціонувати в кращих радянських традиціях. Поки ми не позбудемося цього заблудження, поки не подолаємо міф про першокласний рівень нашої системи освіти, всілякі спроби подолати кризу в освіті приречені на провал.

Проблема якості професійної освіти вимагає створення чи формування державної системи забезпечення сучасної якості освіти і управління. Необхідно опрацювати й апробувати комплекс критеріїв, індикаторів і пов'язаних з ними методик моніторингу якості підготовки випускників шкіл і спеціалістів. На жаль, поки що ця робота ведеться на основі чисто емпіричних підходів, без належного методологічного і теоретичного обґрунтування. Створюються центри, відділи, лабораторії тощо моніторингу і менеджменту, які за допомогою набору бюрократичних прийомів на зразок тотального малограмотного тестування намагаються якось вплинути на якість освіти, подолати хабарництво при вступі до вищої школи. Це або дуже наївно, або ж навмисна підміна поняття.

Сьогодні потребує кардинальних змін і сама система оцінювання знань учнів та студентів. Сьогодні найчастіше оцінюється не те, що засвоїв учень чи студент, не можливості його розвитку, а те, чого він не засвоїв, і буквально карають за останнє, не стимулюючи пізнання, а навпаки, нав'язуючи поняття неповноцінності. Адже для дитини, підлітка та й юнака важливо, щоб відмітили, захопили його здібності, можливості, особистісні якості.

Цікавим є досвід оцінювання знань абітурієнтів у США, де у всі (за незначним винятком) вузи прийом студентів здійснюється за заявами без хабаря, але після двох років навчання відсів складає в середньому 40%, що свідчить про досить жорстку систему вимог до студентів. В ній закладені такі складові якості майбутнього спеціаліста, як відповідальність, дисципліна, самостійність, самоорганізованість, виносливність, працездатність, здоровий спосіб життя (практично всі американські студенти займаються спортом, а студент, що курить, тим більше студентка, – рідкісний випадок).

В сучасній Україні вимоги до знань і умінь учнів та студентів вкрай низькі. Обличчя української економіки почав визначати випускник деградуючої загальноосвітньої і професійної школи.

При створенні всеукраїнської системи моніторингу якості освіти необхідно враховувати, що, оцінюючи його, наприклад, на рівні вузу, ПТУ чи школи, треба розглядати весь комплекс питань, починаючи від організації харчування і дозвілля учнів чи студентів і закінчуючи навчально-методичним і кадровим забезпеченням освітнього процесу.

Якщо говорити про якість освіти в системі регіону, то важливо оцінювати не лише знання учнів і студентів, але й ставлення різних споживачів освітніх послуг до досягнень випускників.

Таким чином, вся педагогічна система країни, з її початкових ланок, сьогодні вимагає переорієнтації на розв'язання основного завдання сучасної освіти – підготовку людей, які вміють швидко і успішно адаптуватися в складній обстановці і приймати вірні рішення в будь-яких, навіть в самих неординарних ситуаціях.